

Et respons om tros- og religionsfrihed fra Sydvestasien og Nordafrika

ET POSITIONSPAPIR

Tros- og religionsfrihed (ToRF) (1) er i den seneste tid dukket op som et væsentligt emne i internationale fora. Adskillige regeringer har udnævnt særlige udsendinge eller ambassadører til at monitorere emnets status lokalt, regionalt og globalt. Internationale organisationer og akademiske institutioner har udgivet forsknings- og menneskerettighedsrapporter, hvor Sydvestasiatiske og Nordafrikanske (SWANA: Southwestern Asian and North African) lande scorer meget lavt med hensyn til love om religiøs frihed og om blasfemi (2). Interessenter fra SWANA har dog endnu ikke fremlagt noget holistisk respons (3).

For at udvikle et sådant respons organiserede Dar al-Kalima Universitetet sammen med Christian Academic Forum for Citizenship in the Arab World (CAFCAW) (4) en konsultation for 20 verslige, ateistiske, agnostiske og tros-baserede (muslimer og kristne) forskere og eksperter fra multi- og interdisciplinære fagområder – repræsentanter for civilsamfundsorganisationer, trosbaserede institutioner, universiteter, nationale menneskerettigheds- og kønsrettighedsgrupper, og SWANA sektororganer fra Palæstina, Libanon, Jordan, Syrien, Iraq, Qatar, Emiraterne, Egypten, Marokko og diasporasamfund i Europa.

Konsultationen fandt sted i Limassol, Cypern, 2. og 3. december 2022. Deltagerne forholdt sig til tre temaer:

1) ToRF, politiske dagsordener og SWANA-konteksten; 2) ToRF, religiøse og ikke-religiøse personlige- og fælles rettigheder og diversitetsforvaltning i SWANA; 3) ToRF, familieret og kønsligestilling i SWANA. Igennem workshops, åbne drøftelser og formelle og uformelle diskussioner undersøgte deltagerne disse temaer, skitserede baggrundene for dem, og formulerede anbefalinger og forslag til konkrete handlinger.

1. ToRF, politiske dagsordener og konteksten i Sydvestasien og Nordafrika

Sydvestasien og Nordafrika er i sagens natur pluralistiske, karakteriseret ved forskellige religiøse tilhørsforhold, trosformer, narrativer, kulturer, etniciteter, samfundsformer og mentaliteter. Forskelligartede politiske og geografiske kontekster har eksisteret i regionen, i spændingsforhold eller i harmoni. Lokale samfund har været præget af traumer, der har ført dem til at udvikle en status quo for sameksistens og respekt for deres naboers grænser.

Dette positionspapir identificerer fire udfordringer, der relaterer til regionens geopolitiske og politiske kontekst:

Begrænset frihedsrum

SWANA-regionen har historisk set lidt under forskellige imperiale herskere, fra osmannerne, briterne og franskmændene til amerikanerne og russerne. Det palæstinensiske folk lider stadig under den israelske besættelse. I den postkoloniale tid var de forskelligartede politiske strukturer, der trådte frem, autoritære og eksklusive og tillod ikke fremkomsten eller bevarelsen af troværdige oppositionspartier. Regionen er stadigvæk præget af et begrænset politisk råderum for tankefrihed, politisk aktivisme og trosvalg. Disse begrænsninger må ses holistisk, som forskellige sider af samme mønt. I en sådan kontekst er det ikke nyttigt at prioritere retten til religionsfrihed over alle andre friheder, som f.eks. at udnævne særlige ambassadører til at monitorere det, alt imens ligeså betydningsfulde dimensioner af frihed forsømmes. ToRF kan og bør behandles indenfor rammerne af en civil, demokratisk stat (5), der respekterer dets

individens og fællesskabers rettigheder. Enhver tilgang til at fremme friheder bør være systematisk gennem sikring af sociale, økonomiske og politiske rettigheder (6).

Mindretals-isme overfor flertals-isme

Denne region har lidt under ideologier præget af enten mindretals-isme eller flertals-isme og de koloniale magter har udnyttet denne virkelighed. Kolonialisme og neokolonialisme har skabt rammebetingelser for en del- og hersk-politik (divide et impera), der til tider har legitimeret indgreb udefra i landene i syd, herunder SWANA-landene. Minoriteternes frygt og majoriteternes dominans udgør væsentlige forhindringer for ToRF. Derfor er det afgørende at understrege ligestilling i statsborgerskab og forkaste enhver politisering af religion og religionisering af politik ved at bevæge sig i retning af statsdannelser og lovgivninger, der er fri for dynamikker fra kolonitiden.

God regeringsførelse

Mange befolkninger i SWANA området har i den senere tid kæmpet med voksende socioøkonomiske problemer så som fattigdom, ulighed, korruption og arbejdsløshed. Alligevel mangler de politiske systemer, der kontrollerer staterne, typisk evnen til at forholde sig grundlæggende til disse problemer. Fordi autoritærisme fortsat reetablere sig i hele regionen, er væsentlige socioøkonomiske fremskridt og politiske reformer usandsynlige. I den forstand er det afgørende at udvikle god regeringsførelse og udvide det civile rum igennem øgede offentlig, privat og civilsamfundspartnerskaber (PPCR – Public, private and civil society partnerships) for derigennem at fremme ToRF. God regeringsførelse på disse områder betyder vedtagelse af robuste politikker baseret på en kultur, der respekterer mangfoldighed, anerkender retten til at være anderledes, styres af retfærdighed, ansvarlighed og gennemsigtighed (FAT: fairness, accountability, and transparency), og garanteres ved kompetent lederskab og professionalisme. Endvidere kan god regeringsførelse hjælpe til at bekæmpe rentiersystemer, der dominerer de økonomiske og politiske sektorer. Der er behov for at skabe og nære fleksible regeringsformer, processer, strukturer og systemer, der styrkes ved digitale platforme, og der må finde en adskillelse sted mellem de juridiske, lovgivende og dømmende magter, hvilket er indlejret men ikke fuldt udfoldet i alle forfatninger. Endelig er det afgørende at anføre, at god regeringsførelse i SWANA omhandler, eller bør handle om, fuld respekt for menneskerettigheder (civile, religiøse, kulturelle, økonomiske, politiske og sociale); uden god regeringsførelse bliver disse rettigheder ikke respekteret og varigt beskyttet. "Implementeringen af menneskerettigheder beror på et befordrende og fremmende miljø. Dette indbefatter passende juridiske rammer og institutioner såvel som politiske, forvaltningsmæssige og administrative processer, der tager ansvar for at varetage befolkningens rettigheder og behov" (7).

Socio-økonomisk retfærdighed

De høje arbejdsløshedsrater sammen med høj ulighed og fattigdom forhindrer implementeringen af ToRF-visionen. Systemer med økonomisk retfærdighed, social retfærdighed, produktiv ligestilling og uddannelsessystemer baseret på respekt af ToRF vil myndiggøre folk med forskellig identitet. Det vil hjælpe med at forhindre alle former for nepotisme, korruption, diskrimination og udbytning. At myndiggøre de mindre privilegerede dele af samfundet vil gøre det muligt for folk at tilslutte sig ToRF-visionen. I post-pandemiens tidsalder må regeringer gøre mere for at imødekomme deres borgers legitime økonomiske, sociale og økologiske aspirationer.

For at kunne italesætte de ovennævnte hovedudfordringer er det tvingende nødvendigt med et paradigmeskift indenfor uddannelse og ledelse. Fornyelsen af den politiske og religiøse diskurs er af stor betydning; uddannelse kan i høj grad forandre tankegang og adfærd hos den yngre, digitalt indfødte

generation, der vil overtage ledelsesansvar på både kort og langt sigt. Ud over effektive ledelsesevner og – holdninger bør fremtidige ledere besidde en dyb indsigt i og forståelse for nuancerne i den lokale og regionale kultur, kontekst og befolkning.

Anbefalinger:

- Genindføre SWANAs historiske diversitet og den moderne forståelse af statsborgerskab og lige rettigheder, herunder ToRF. Autoritærisme står som regel i vejen for en sådan diversitet.
- Forkaste enhver politisering af religion og religionisering af politik ved at bevæge sig i retning af at etablere en stat, hvor statsborgerskab og ret ikke kun regulerer men også beskytter og fremmer rettigheder.
- Skabe og nære fleksible regeringskulturer, processer, strukturer og systemer.
- Imødekommer SWANA-borgernes legitime socio-økonomiske forhåbninger ved PPCP (public, private, and civil society partnerships), under hensyn til behovet for at redefinere PPCP konceptet i de forskellige SWANA-kontekster.

Forslag til handlinger:

- Udvide konceptualiseringen af ToRF til at være omfattende, herunder “god regeringsførelse” som en hovedsøjle i den kontekstuelle implementering.
- Iværksætte dialoger med repræsentanter for regering, privat sektor, civilsamfundet og religiøse grupper med henblik på at strukturere en PPCP-køreplan for at klargøre ToRF-konceptet og identificere de bedste politiske retningslinjer for implementeringen heraf.
- Styrke en politisk filosofi, der indoptager inkluderende statsborgerskab, hvilket vil bane vejen for en bedre forståelse af ToRF i SWANA-regionen i åbne samtaler med de internationale ToRF-ambassadører og organisationer omkring svagheder og styrker omkring ToRF i regionen.

2. Religiøse og ikke-religiøse personlige- og fælles rettigheder og diversitetsforvaltning i SWANA

Sydvestasien og Nordafrika står aktuelt overfor en fuldstændig politisk hårdknude i mange lande; illegitime, korrupte, magtsyge og voldelige herskere; tabet af håb om at etablere demokratiske regimer efter de fejlslagne arabiske revolutionære opstande og revolter; fremkomsten af fænomenet Daesh (islamisk republik) efter sammenbruddet af opstandene i især Irak og Syrien; demografiske forandringer på grund af massakrer, folkedrab, deportationer og etnisk udrensning i flere lande, især for mindretal som yazidier, kristne, turkmenere og andre; tabet af tillid i samfundene, imellem individer og staten og i religiøse institutioner, som resultat af statsmanipulation med diversitet i en “del og hersk”-politik og vidtrækkende statslig og religiøs korruption; polarisering mellem samfund, som resultat af statslig manipulation og indblanding udefra lige siden kolonitiden, herunder britisk, fransk, amerikansk, tyrkisk og israelsk, som har resulteret i voksende hadtale; grundlæggelsen af staten Israel baseret på etnisk udrensning og massedeportation og betydningen heraf i området; fortsat religiøs polarisering ved fremstillingen af den israelsk-palæstinensiske konflikt som en religiøs konflikt og som følge deraf øget hadtale baseret på religion; det herskende paradigme i regionen, der kun anerkender onoteistiske/abrahamitiske/bogreligioner og udelukker andre eksisterende trossamfund som Baha’i, Mandeanske, zoroasteranske o.s.v.; afgrænsning af dialog til disse hovedreligioner og blandt arabere, mens man udelukker andre regionale etniske grupper som kurdere, tyrkere og persere; og den almene mistænksomhed overfor staten og statslige initiativer – både SWANA-stater og fremmede stater.

Tilmed er den udvidede familie stadigvæk den centrale sociale struktur i samfundet i mange dele af SWANA-regionen, især i landområder og mindre byer. Under sådanne forhold er de fleste individer indlejret i samfundet og har begrænset plads til at træffe selvstændige beslutninger. Ofte har de ikke mulighed for at vælge, hvem de skal giftes med, eller at leve udenfor den udvidede families rum, så at være fortalende for, at mennesker i sådan en kontekst skal kunne vælge deres religion imod den udvidede familie, er naivt. Men SWANA-regionen er i en overgangstilstand. Lavere fødselsrater, svagere familieband, ændring af boligformer og den digitale transformation giver unge mennesker rum til at foretage valg, herunder ToRF.

Anbefalinger:

- Etablere civile og demokratiske stater, der fremmer retsstaten og respekterer og beskytter ToRF og menneskerettigheder, svigerfamilier(?) og god regeringsførelse. Den civile stat er upartisk i forhold til alle religioner, fravælger religiøse aktører og institutioner til fordel for en demokratisk, civil, stat, hvor individer kan argumentere for det, de mener er gavnligt for det fælles gode.
- Vurdere lovgivning for at sikre respekt for menneskerettigheder, herunder ikke-diskrimination på baggrund af religion eller tro og mellem religiøse samfund.
- Udvikle undervisningspensum om etnisk og religiøs mangfoldighed og retten til ToRF.
- Udvikle rettighedsbaseret intrareligiøs dialog – mennesker besidder rettigheder og regeringer er beskyttere af rettigheder – der skal skabe en stat baseret på retssikkerhed, hvor ToRF respekteres, beskyttes og fremmes.
- Afdække veje til interreligiøs dialog fra den religiøse ledelse ned til lokale grupper og tilbedelsessteder.
- Ratificere ICCPR (internationale konvention om civile og politiske rettigheder) og fjerne alle forbehold i forhold til artikel 18 i ICCPR (om ToRF). Implementere Menneskerettighedskomiteens anbefalinger i forhold til artikel 18 i ICCPR.
- Anerkende fællesskabsaspektet i lokale kulturer og samfunds traumatiske historier.
- Arbejde med disse samfund for at omfavne en civil stat samtidig med at man bibeholder lokal arv. Der bør være en balance mellem individuelle rettigheder og samfundsgruppers privilegier.

Forslag til handlinger:

- Iværksætte nationale og derefter regionale dialoger omkring en ny social kontrakt (8), der hjælper individer og samfund med at redefinere forholdet mellem religion og stat samtidig med, at man bearbejder de traumatiske kollektive oplevelser, der har præget individers og samfunds erindringer og narrativer for at bygge på den lange, lokale historie om kampe for friheder og menneskerettigheder. Dialoger kan være hybride (fysisk og online) for at sikre størst mulig deltagelse fra alle borgere og interessenter.
- Være fortalende for internationale interessenter for at handle og påtvinge staten Israel at stå til regnskab som en besættelsesmagt, der krænker det palæstinensiske folks menneskerettigheder, herunder brud på deres ret til tros- og religionsfrihed.
- Udforme og iværksætte formelle og uformelle uddannelsesprogrammer for at fremme menneskerettigheder, herunder frihed til tanke, samvittighed, religion eller tro indenfor samfund i SWANA.
- Organisere en platform for SWANA-forskere, medieeksperter og aktivister, hvor de kan udvikle en ny fortælling for hvert land og på regionalt plan, der fremmer menneskerettigheder og relationer mellem borgere og stat.

- Organisere en platform af SWANA-kunstnere omkring menneskerettighedsspørgsmål og ToRF med henblik på at skabe kunst, "minte" det (NFT- non-fungible tokens) og fremme det på eksisterende platforme for at finansiere initiativer blandt unge mennesker.
- Anvende FoTCRB (Freedom of Thought, Conscience, Religion, or Belief) i det regionale narrativ i stedet for FoRB (ToRF) i alle publikationer og initiativer (9).
- Organisere årlige fejring af mangfoldighed, der indbefatter et turistprogram til Jerusalem og det historiske Palæstina så verden kan opleve de tre monoteistiske religioners krybbe, som en demonstration mod besættelsen og samtidig som et bidrag til menneskerettighedsfortællingen frem for fortællingen om religiøs konflikt.

3. ToRF, familieret og kønsligestilling i SWANA (10)

Mens ToRF for mange mennesker og institutioner i regionen ikke er en prioritet, så er kønsspørgsmål mere end relevante. I de fleste SWANA-lande reguleres lovene vedrørende ægteskab, skilsmisse, arv og omsorg for børn udelukkende af de religiøse samfunds domstole. Der findes ikke en anerkendt familieret på nationalt niveau, selvom den lokale kamp for disse love går årtier tilbage. Det efterlader folk med begrænsede valgmuligheder og kvinder uden garanterede ligestillingsrettigheder. Ønsket om civile ægteskaber høres højt og tydeligt i hele SWANA-regionen. At presse på for anerkendelse af anerkendte, civile ægteskaber side om side med de eksisterende religiøse domstole ville give borgere fra SWANA-regionen mulighed for at vælge deres partner, sikre lige rettigheder og gifte sig med en fra en anden religion.

Akademisk forskning og kulturelle produktioner om kønsspørgsmål og familieret er vokset de sidste par årtier i SWANA. Alligevel har forskning og data om ToRF i SWANA for det mest været blind overfor kønsdimensionen og forbindelser mellem ToRF, kønsligestilling og familieret har været sparsomme. Mens mange individer i SWANA udsættes for fordomme, forskelsbehandling og vold både på grund af deres køn og på grund af deres tro, består der stadigvæk en misopfattelse omkring brud på ToRF: At kvinder og mænd oplever disse overgreb på samme måde. For eksempel er kvindelige agnostikere, ateister, humanister m.v., og kvinder, hvis tro afviger fra flertallets indenfor vedkommende trossamfund som for eksempel liberale, religiøse feminister, i en meget mere sårbar situation end mændene. Endvidere diskriminerer religiøst motiveret familieret i adskillige lande ikke blot mod bestemte religiøse samfund men også imod kvinder, idet de gør kvinder, der tilhører disse samfund til ofre for mange former for diskrimination. Lokale og regionale rapporter har grundigt dokumenteret de alvorlige problemer, der opstår i ægteskab, skilsmisse, omsorg for børn og arveret.

Disse rapporter afdækker åbenlyse kønsløfter i forhold til at udøve autonomi i religiøs eller trosmæssig praksis. De afslører endvidere, at der stadigvæk er skjulte (fordi de tilhører privatsfæren) eller tabubelagte (såsom seksuel chikane og vold) virkeligheder, der øger vanskeligheden med at forholde sig til ToRF-brud mod kvinder og især mod dem med anderledes kønsidentiteter. De patriarkalske, religiøst-politiske institutioners uvidenhed, apati og fjendtlighed imod at anerkende kvinders alternative perspektiver på religion og tro har bidraget til kønsblindhed i forskning og tiltag omkring frihed i SWANA, især omkring ToRF. Selvom der har været aktive, feministiske enkeltpersoner og bevægelser/organisationer i regionen i de sidste godt 100 år, og på trods af utallige juridiske, politiske og socio-økonomiske reformer så er SWANA-konteksten stadigvæk mærket af kræfter, der står i modsætningsforhold til kønsligestilling, som ofte ligestilles med en trussel mod de religiøse- eller trosmæssige samfunds frihed.

Anbefalinger:

- Foretag kontekstuel, akademisk og uddannelsesmæssigt arbejde om kønsligestilling, familieret og ToRF, der bygger på det arbejde, der allerede er udført i regionen. Før der arbejdes på et akademisk pensum, er der brug for en grundigere undersøgelse af forbindelsen og den gensidige afhængighed mellem retten til kønsligestilling (herunder familieretten) og ToRF i SWANA. En fyldestgørende, kontekstuel tilgang til at identificere og forstå de lokale og regionale udfordringer kan fremme og beskytte begge typer rettigheder. Denne tilgang kræver et engagement fra forskellige lokale/regionale religiøse og ikke-religiøse aktører.
- Vær fortalere for, at der også skal være en civil familieret i lande, der kun har religiøse domstole og modsig konsekvent de sekteriske argumenter, der har undermineret reformer. Disse lande må også have potentialet til ægte forandring igennem menneskerettigheds/kvinderettigheds græsrodsbevægelser og NGOer.

Forslag til handlinger:

- Gennemføre national og regional forskning for at klargøre forholdet mellem ToRF, kønsligestilling og familieret i SWANA og etablere en omfattende kontekstuel ramme. Identificere skæringspunkterne mellem ToRF og andre friheder og de holistiske kilder til myndiggørelse af individer og samfund, der finder inspiration og styrke i deres overbevisninger til at kæmpe for kønsligestilling og retfærdighed.
- Etablere en digital dokumentationsplatform eller/og observatorium, som kan dokumentere personlige fortællinger om diskrimination i forhold til ToRF, køn og familieret.
- Arbejde med lokale, regionale og internationale organisationer og fortalergrepper for at udvikle initiativer til kønsligestilling, ToRF og valgfri familieret – såsom workshops, konferencer, udgivelser, fortalerkampagner og tiltag igennem bevidstgørelse og træning af ungdom og kvinder.

Konklusion

Deltagerne i konsultationen bekræfter, at der har været lange kampe for frihed i SWANA i forhold til kolonisering, besættelse, socio-økonomisk marginalisering, autoritærisme og patriarkalske strukturer. På denne baggrund værdsætter de religions- og trosfrihed. Men de understreger vigtigheden af, at kontekstualisere politikker i relation til ToRF, under hensyntagen til regionens socio-økonomiske forhold, samfundsmæssige strukturer og politiske udfordringer.

Deltagerne er også enige om at se ToRF som et integreret element af en helhedstilgang til den ubønhørlige stræben efter en borgerlig, demokratisk stat, der fremmer retsstatsprincippet og beskytter friheder for et myndigt og inklusivt civilsamfund. Deltagerne betvivler, at ToRF kan implementeres på en vellykket måde i SWANA uden en sådan helhedstilgang til det.

Endvidere er deltagerne bekymret for muligheden for at misbruge ToRF i SWANA som et begreb og en platform for populisme, religiøs nationalisme, sekterisme og polarisering, hvilket kan ende i flere voldelige konflikter og dermed føre til national, regional og international usikkerhed og ustabilitet.

Men de anerkender også at ToRF kan understøtte bestræbelser på at fremme og vedtage valgfri civilstatus love i SWANA-lande, hvilket vil fremme kvinders rettigheder og ligestilling mellem kønnene. For eksempel vil en sådan forandring give mennesker af forskellig tro frihed til at vælge om de ønsker en religiøs eller en borgerlig vielse eller et tværreligiøst ægteskab uden at blive tvunget til at konvertere.

Endelig imødeser deltagerne en konstruktiv dialog med ToRF-ambassadører og nationale, regionale og internationale interessenter for at fremme en fælles forståelse og udforske potentielt samarbejde.

Underskrivere

Indholdet af dette dokument blev redigeret på baggrund af præsentationerne, samtalerne, diskussionerne og forslagskomiteens møder ved decemberkonsultationen på Cypern.

Dr. Dima Al-Karadsheh - Consultant, Gender Mainstreaming & Assessments, Women's Political and Economic Empowerment.

Ms. Vita Andreasen - Former Director at Loegumkloster Folkhighschool, Minister in the Lutheran Church in DK, Chairperson in 'Friends of Betlehem'/Betlehems Venner (Partner).

Dr. Pamela Chrabieh - SPRKL Communications Manager (Cyprus), Program Manager at Dar alKalima University, CAFCAW Founding Member/Executive Committee Member (Editor).

Dr. Frank Darwiche - Professor of Philosophy at the University of Burgundy and the French National Education (Editor).

Mr. Gilbert Doumit - Public Policy and Management Advisor. Mr. Ziad El Sayegh - Expert on Public Policies, Executive Director for the Civic Influence Hub (CIH), Lebanon (Editor).

Dr. Harry Hagopian - Public International Lawyer, Legal, Political & Ecumenical Consultant (UK), and Author of Keeping Faith with Hope: The Challenge of Israel-Palestine (Editor).

Mrs. Amira Hanania - General Manager of the Higher Presidential Committee of Church Affairs, Palestine.

Dr. Mohammed Ibahrine - Award-winning Scholar and Teacher who has published over 50 journal articles (Editor).

Ms. Maria Kabara - Ph.D. Candidate in Theology at the Aristotle University of Thessaloniki, Feminist Theologian, and Writer.

Dr. Elisabeth Suzanne Kassab - Author of Contemporary Arab Thought. Cultural Critique in Comparative Perspective (Editor).

Prof. Dr. Assaad Elias Kattan, University of Münster, Germany.

Rev. Dr. Mitri Raheb - President of Dar al-Kalima University, Palestine (Editor).

Mr. Samer Salameh - Palestine.

Dr. Saad Salloum - General Coordinator of the Masarat Foundation for Cultural and Media Development (MCMD), Iraq.

Mrs. Azza Soliman - Lawyer and WHRD, Head of the board of trustees of the Center for Egyptian Women's Legal Assistance (CEWLA Foundation).

Fodnoter:

(1) FoRB is a fundamental and universal right articulated in Article 18 of the Universal Declaration of Human Rights, which states the following: “Everyone has the right to freedom of thought, conscience, and religion; this right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship, and observance.” Article 18 was further defined in the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), adopted by the UN General Assembly in 1966, which, together with the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights (ICESCR), make up the International Bill of Rights. General Comment 22 of the Human Rights Committee provides essential detail regarding the implementation of Article 18 in the ICCPR. The Convention on the Rights of the Child (CRC, Article 14); The International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (Article 12); The UN Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief (UNGA, November 25, 1981); The UN Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (UNGA, 18 December 1992). Noting that the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief is the UN expert on FoRB, whose reports and recommendations help to define and shape the debate on FoRB-related issues. FoRB safeguards respect for diversity, and its free exercise has contributed to good governance, development, the rule of law, gender equality, peace, and stability. According to the CSW, it is “an essential component of the human rights framework. It is universal in that it protects all individuals, including those who hold theistic, non-theistic, and atheistic beliefs and those who choose not to have any religion or belief. It protects the individual, not the belief. This right can be understood in terms of its internal or private aspect, or ‘forum internum’ (a person’s right to form, espouse, and change deeply held inner convictions and beliefs), and its external aspect, or ‘forum externum’ (a person’s right to manifest or outwardly display their religion or belief, either alone or as part of a community – the ‘forum externum’ – can be limited by the state, but only in exceptional situations, and with a high threshold of evidence required from those seeking to enforce limitations)”.

(2) Refer to “In 2019, decline in number of countries with ‘very high’ government restrictions, social hostilities

involving religion”, Pew Research Report, 2021; “41 countries ban religion-related groups; Jehovah’s Witnesses, Baha’is among the most commonly targeted”, Pew Research Report, 2021; and A World Survey

of Religion and the State, Jonathan Fox, Cambridge Studies in Social Theory, Religion and Politics.

(3) Refer, for instance, to the Adyan White Paper “Freedom of Religion or Belief in the Framework of Civil-Religious and Christian-Muslim Dialogues,” 2018. This paper presents conceptual, political, and religious

definitions and clarifications of FoRB. Refer also to “The Beirut Declaration on Religious Freedom” by Al-Makassed Philanthropic Islamic Association of Lebanon in 2015 and the Statement by Al-Azhar and Egyptian Intellectuals on Basic Freedoms in 2012. These documents are specifically about Islam and Christianity’s recognition of FoRB.

(4) Dar al-Kalima was founded in 2006 as an accredited college, then a university college in 2013. It was accredited as a university in 2021 by the Ministry of Higher education in Palestine. It expanded its cultural perspective to accommodate more emphasis on culture and art education. The Dar al-Kalima University is the only one in Palestine focusing on visual and performing art, design, and culture. It provides young Palestinians access to academic education and training that meet international standards. It promotes tolerance and respect for the thinking and beliefs of others. It encourages dynamic communication, which contributes to the establishment of a professional network among artists, filmmakers, musicians, actors, designers, and tour guides from Palestine and the rest of the world. Through establishing an institution for higher learning, Dar al-Kalima University is committed to building a culture of democracy and free expression, thus contributing to the strengthening of civil society in Palestine.

(5) The “Civic state” is a SWANA concept related to passing from a confessional system to an inclusive citizenship

system respecting local diversity. This concept becomes increasingly familiar within the region’s political and religious discussions, and this is to differentiate it from the specificity of “Civil Rights,” which is a component of the “Civic state.”

(6) One of the participants noted that “freedoms could often be the main concern of the privileged. In contrast,

less privileged communities in the region might consider that loyalty to a tribe, a religious institution, or a feudal political party has a faster return in ensuring their basic social and economic needs”.

(7) Refer to the OHCHR’s definition of good governance.

(8) According to one of the participants, “for a functioning democratic citizen-state, the need to distance the

state from religion is essential so that the former plays its role as a broker of justice, guarantor of freedoms and mostly protector of all forms of diversity - religious, ethnic, socio-economic, cultural, etc.”

(9) As explained by one of the participants, “freedom of thought is mainly about liberating the mind from assuming that there is one truth, beyond doubt, which might threaten certain interpretations of religion.

Freedom of conscience assumes that an individual can have their moral compass, with no need for an authority to make choices on their behalf, which also threatens religious leaders’ authority. All attempts to promote critical consciousness, either through education, media, or any other means, have been countered by resistance, taming any opportunity for freedom of thought and conscience”.

(10) Resources on Gender/Gender Equality, Personal Status Laws, and FoRB can be found here: “Promoting Freedom of Religion or Belief and Gender Equality in the Context of the Sustainable Development Goals,” The Danish Institute for Human Rights,” 2020.

Ahmed Shaheed, Report of the UN Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief on Gender-based violence and discrimination in the name of religion or belief, presented at the 43rd Session of the Human Rights Council, 24 August 2020.

“Introduction: Women’s Religious Freedom and Freedom of Religion or Belief,” Roja Fazaeli and Mine Yildirim,

Religion and Human Rights, Brill, 2021.

UN Women Arab States Resources: <https://arabstates.unwomen.org/en>

“Gender Inequality in the Arab World: A Comparative Perspective,” Nahla Yassine-Hamdan, John Strate, Contemporary Global Affairs, University of California Press, 2020.

The Arab Gender Gap Report 2020: Gender Equality and the Sustainable Development Goals, ESCWA Publication, 2021.

“Against the Current: Rethinking Gender, Religious Authority and Interreligious Dialogue,” Pamela Chrabieh and Nadia Wardeh, in Middle Eastern Women: The Intersection of Law, Culture and Religion, edited by Mitri Raheb - Diyar Publishers & Dar al Kalima University College of Arts and Culture, Bethlehem, 2020.

“Women in Middle Eastern Christianity: Current Issues and Contemporary Voices of Change,” Surviving Jewel:

The Enduring Story of Christianity in the Middle East, Mitri Raheb and Mark Lamport (Ed.), Wipf and Stock Publishers, Eugene-Oregon (USA), 2022, p. 199-214.

“Women’s Rights under Lebanese Personal Status Laws,” Human Rights Watch, 2015.

“Civil Personal Status Law Would Restore ‘Lebanon’s Personality,” Kafa Statement (and other resources).

“The Battle Over Family Law in Egypt Shows Only the Personal Can Be Political, And Then Only So Far,” Carnegie Endowment for International Peace, 2022.

“Maintenance and Obedience: A History of Personal Status Law in Egypt,” Nadia Sonneveld, American University of Cairo Press, 2012.

“Custody laws in Jordan maintain a sexist status quo,” Open Global Rights, 2022.

“Iraqi Women and the National Personal Status Law - Statehood & Participation,” Hanaa’ Edwar, Henrich Boll

Stiftung, 2014.

“A Comprehensive Insight into Syrian Family Law,” Syria Law, 2019.

“Overview of Muslim Family Laws and Practices in Syria,” Musawah Report, 2020.